

Воєнна політика і проблеми ОПК

ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ ІМПЛЕМЕНТАЦІЇ НОВОЇ МОДЕЛІ СЕКТОРУ БЕЗПЕКИ ДЛЯ УКРАЇНИ

О. С. Бодрук, М. Ф. Єжєєв

Зовнішня безпека раніше забезпечувалася комбінацією збройних сил і дипломатії. Безпека нині — поняття комплексне і перебуває в компетенції не тільки Міністерства оборони та Міністерства закордонних справ, а й інших міністерств: фінансів, внутрішніх справ, освіти, транспорту, охорони здоров'я. Тепер у питаннях, що пов'язані з обороною й безпекою відбулася перестановка акцентів — необхідна не кількість збройних підрозділів, а якість їхніх дій, не кількість поліцейських, суддів чи цивільних службовців в уряді, а якість виконуваної ними роботи.

Реалії свідчать про те, що структура і завдання, методи управління та розподіл повноважень силових структур України є наслідком часів «холодної війни». Безумовно, військова сила й досі відіграє значну роль у запобіганні та відповіді на загрози, але завдання, структура, система взаємодії між збройними силами, органами розвідки, міністерством внутрішніх справ, прикордонною службою та службою цивільного захисту потребують докорінних змін. Нині виграє та країна, яка чітко визначає для себе характер сучасних загроз, перерозподіляє зусилля силових структур, адаптує їх до дій у нових умовах.

Одна з важливих проблем сьогодні — це адаптація державних органів та силових структур України до нових викликів та загроз. Це — комплексне питання, яке потрібно вирішувати на державному рівні.

Події 11 вересня 2001 року, й особливо воєнний конфлікт у Південній Осетії 8 — 12

серпня 2008 року, змусили змінити зміст понять зовнішньої та внутрішньої безпеки. Україна, так само як країни НАТО і більшість європейських країн, усвідомлює, що у сучасних умовах неможливо забезпечити цілковиту безпеку держави, розраховуючи тільки на власні сили. Під час святкування Дня незалежності Президент України заявив: «Ми повинні прискорити роботу з набуття членства в загальноєвропейській системі безпеки і підвищення обороноздатності нашої країни. Лише ці кроки ефективно гарантують нашу безпеку, недоторканність наших кордонів і цілісність нашої землі» [1].

Саме тому постає питання про можливість сектору безпеки реально забезпечити безпеку України за певних сценаріїв розвитку подій, і потрібно дати відповідь, що робитиме держава у разі неспроможності її складових забезпечити безпеку громадянина, суспільства й держави. Власне термін «сектор безпеки» України потребує нормативного визначення, оскільки у законодавчих актах у сфері оборони і безпеки вжи-

Бодрук Олег Сергійович —

доктор політичних наук, доцент, завідувач відділу Національного інституту проблем міжнародної безпеки

Єжєєв Микола Федорович —

кандидат військових наук, доцент, державний експерт Національного інституту проблем міжнародної безпеки

вають такий термін, але не дають його чіткого визначення, наприклад у п. 2.4, п. 3.7 тощо Стратегії національної безпеки України [2], хоча в колі фахівців цей термін і загальне розуміння проблеми не викликає запитань [3].

«Воєнна організація держави», «Збройні Сили України, інші військові формування та правоохоронні органи» — ці законодавчо встановлені поняття окреслюють коло суб'єктів національної безпеки, які реформуються вже не один рік. Окремо стоїть завдання реформування спеціальних служб з огляду на специфіку їхньої діяльності і виклики сьогодення в умовах поширення міжнародного тероризму, організованої злочинності, зброї масового знищення й наркотиків. Тут потрібен виважений і чітко розрахований підхід до їх реорганізації [3 — 6].

Загалом проблема полягає не тільки у виробленні єдиної комплексної стратегії (концепції) приведення всіх складових сектору безпеки до загальноприйнятих європейських норм і стандартів, а й імплементації нової моделі сектору безпеки для України. Причому найважливіша складова сектору безпеки — орган управління цією складною системою, саме він забезпечує організаційні засади й керівні впливи реагування на загрози національній безпеці України. На жаль, досі відсутній єдиний концептуальний документ, який узгоджував би відповідні дії й заходи центральних органів виконавчої влади за терміном виконання, зусиллями і використанням фінансово-матеріальних засобів, що уповільнює процес формування структур сектору безпеки [3]. Стратегія національної безпеки України — це документ стратегічного значення (рівня), і він визначає принципи, пріоритетні цілі, завдання та механізми забезпечення захисту життєво важливих інтересів особи, суспільства та держави від зовнішніх і внутрішніх загроз і не передбачає узгодження відповідних дій і заходів центральних органів виконавчої влади за терміном виконання, зусиллями і використанням фінансово-матеріальних засобів щодо реформування сектору безпеки.

Аналіз сучасного стану сектору безпеки України. В Україні в умовах відсутності реальної загрози війни склалася ситуація, коли питання оборонної політики, зокрема й формування сектору безпеки, у системі пріоритетів вищих законодавчого та виконавчого органів країни відійшли на третій план. Фінансування оборонних програм і програм реформування силових структур за залишковим принципом, невиконання вже затвердженого оборонного бюджету стало не поодиноким випадком, а повсякденною практикою. Внаслідок цього, наприклад, в оборонній сфері посилюються негативні тенденції, а в деяких випадках проце-

си руйнації військово-промислового комплексу, Збройних Сил України, військово-технологічної сфери набули незворотного характеру. ЗС країни почали перетворюватись з інструменту оборонної політики держави на внутрішню небезпеку національного рівня, про що свідчать непоодинокі факти (пожежі на складах боєприпасів, катастрофи з військовим озброєнням та технікою тощо).

Суперечливість положень основних законодавчих актів у сфері оборони і безпеки негативно впливають на систему державного управління процесами формування сектору безпеки і реалізації політики національної безпеки України загалом.

Співробітництво Україна — НАТО в секторі безпеки не обмежується оборонною сферою, а поширюється на інші структури безпеки: Міністерство внутрішніх справ України, Міністерство України з питань надзвичайних ситуацій та у справах захисту населення від наслідків Чорнобильської катастрофи, Службу безпеки України, Державну прикордонну службу України, Службу зовнішньої розвідки.

Враховуючи сучасні геополітичні реалії, мета оборонної політики України, окремих складових сектору безпеки та конкретні короткострокові, середньострокові та довгострокові завдання силових структур повинні бути сформульовані, виходячи з певних пріоритетів та наявних можливостей держави.

Наближення до стандартів НАТО означає для України створення практично нової системи забезпечення національної безпеки країни. Головною проблемою такої системи, на наш погляд, постає створення відповідної підсистеми управління сектором безпеки України, яка мала б певний орган управління, наприклад антикризовий центр управління в масштабах держави. Окремі складові сектору безпеки мають відповідні органи управління, але вони виконують певні обмежені функції.

У Міністерстві оборони створено Ситуаційний центр Головного Командного центру ЗСУ, одне з його завдань — реагування спільно з МНС на надзвичайні ситуації в державі, а також організація та управління військами (силами) і діями визначених підрозділів Збройних Сил України у кризових ситуаціях.

Антитерористичний центр (АТЦ) при СБ України створено згідно з Указом Президента України від 11 грудня 1998 року. Його основним завданням є координація діяльності органів виконавчої влади з попередження та припинення терористичних актів. Відповідно до Закону України «Про боротьбу з тероризмом», розроблено Положення про Антитеро-

ристикний центр та створено координаційні групи при регіональних органах СБУ з метою забезпечення цілодобового моніторингу оперативної обстановки для протидії терористичним загрозам, координації взаємодії з чужими підрозділами та інформаційно-аналітичними службами суб'єктів боротьби з тероризмом (МВС, МНС, МО, МЗС, ДПС), а також розроблено завдання для відповідних підрозділів структур сектору безпеки [7].

Реалізація євроатлантичних прагнень України передбачає реформування сектору безпеки, одним із напрямів якого є оптимізація системи органів і служб, утворених для сприяння здійсненню повноважень Президентом України. З цією метою впорядковано діяльність консультативно-дорадчих органів при Президенті України, зокрема, ліквідовано Міжвідомчу комісію з питань реформування правоохоронних органів. Але це не означає, що Україна відмовляється від подальшого проведення комплексного огляду національного сектору безпеки. За погодженням з Президентом України цим опікуватиметься Міжвідомча робоча група з питань реформування сектору безпеки та цивільного контролю на чолі з відповідним національним координатором — заступником Секретаря РНБО України, який входить до складу Міжвідомчої комісії з питань підготовки до вступу в НАТО.

Сімнадцять років існування незалежної Української держави довели, що не можна досягти мети, яку не визначено, не можна сформулювати ефективну політику безпеки, якщо держава та суспільство не мають чіткого уявлення щодо своїх довгострокових геополітичних пріоритетів. Не зроблено аналіз існуючих та потенційних загроз та їх субординації; не здійснено прогноз реальних можливостей держави адекватно реагувати на небезпеку (моделі поведінки); не визначено принципи взаємодії силових структур в умовах появи комплексних загроз 21-го століття.

Вирішення цих питань є прерогативою вищих органів законодавчої та виконавчої влади, які мають чітко висловити свою позицію у таких документах, як: «Конституція України»; «Концепція національної безпеки України»; «Воєнна доктрина»; «Концепція реформування силових структур»; «Основні напрями зовнішньої політики держави», «Стратегія національної безпеки України», нарешті «Концепції (Стратегії) реформування сектору безпеки». Документи з подібною назвою існують в Україні, або є завдання з їх розробки чи вдосконалення (як, наприклад, Закон «Про основи національної безпеки України» та «Основні напрями зовнішньої політики держави»), проте їх наповнення не завжди відповідає внутрішнім і зовнішнім реаліям.

Однією з найважливіших складових політики національної безпеки є формування нормативно-правової бази, яка визначає цілі, пріоритетні напрями та завдання, принципи і процедури формування стратегії держави у сфері національної безпеки взагалі і, зокрема, реформування сектору безпеки. Основу нормативно-правової бази становлять Закон «Про основи національної безпеки України», Стратегія національної безпеки України, а також Конституція України.

З погляду формування політики безпеки принциповим є визначення країни у системі міжнародних структур безпеки і відповідь на запитання: чи планує країна забезпечувати свою безпеку у складі певної структури безпеки, чи виконуватиме це завдання одноосібно.

Конституція не забороняє Україні вступати до воєнних блоків або організацій колективної безпеки, хоча іноді в мас-медіа можна зустріти протилежні безпідставні твердження. Насправді у Конституції України немає відповідних заборон або визначень статусу України як позаблокового. Натомість, концептуальні документи з національної безпеки України передбачають можливість приєднання України до Північноатлантичного альянсу або інших безпекових організацій такого типу, включно альянси військові. **Єдиний документ, у якому містилося положення про позаблоковий статус України, — це попередня Воєнна доктрина України, датована 1993 роком.** Крім того, про позаблоковий статус України було оголошено в Декларації про державний суверенітет та Акті проголошення незалежності України. Ці документи мають не законодавчий, а загальний декларативний характер.

Важко собі уявити життєздатність і дієвість Воєнної доктрини, якщо під час її розробки не визначено ряд принципових питань, наприклад:

політичний і економічний устрій, що на цей час існує в Україні;

базові національні інтереси України в економіці, політиці, соціальній сфері, екології, у питаннях міжнародних відносин, для захисту яких необхідно застосування ЗС;

співвіднесення принципів неядерної, неприєднаної та нейтральної держави з реальним розміщенням на її території іноземних військ (Чорноморського флоту Росії);

яким чином сучасна геостратегічна ситуація, враховуючи реалії розподілу сил і тенденцій, що превалюють у розвитку всього спектра загроз на тлі внутрішніх проблем України, впливає на її безпеку;

який зміст вкладається в категорію «принципи оборонної достатності держави», і якими засобами вона буде забезпечена;

яким чином визначатиметься потенційний супротивник України, чи це буде окрема держава зі своїм військовим та економічним потенціалом, чи військова коаліція, і які дії ЗС України матимуть місце у кожному окремому випадку (адже саме ці проблеми є визначальними для перспектив розвитку ЗС).

Зазвичай це визначає Концепція національної безпеки. На жаль, в Україні цей документ також не відповідає на принципові питання воєнної політики держави.

На більшість цих питань отримано відповідь у 2000 — 2003 роках. У цей період було закладено основи економічного, політичного та соціального устою країни. Держава визначила курс на євроатлантичну інтеграцію, створила механізми контролю за виконанням прийнятих рішень у цій сфері. Було розроблено важливі державні документи стратегічного рівня.

Пропозиції щодо напрямів реформування й розвитку структур безпеки і оборони України. Одним із найважливіших напрямів реформування й розвитку структур безпеки та оборони є удосконалення нормативно-правових документів. Враховуючи пріоритет подолання внутрішніх загроз та захист економічних інтересів держави, вважаємо *доцільним включити до тексту проекту нової Конституції України положення, яке чітко визначає внутрішні функції Збройних Сил і надає повноваження Президенту України застосовувати ЗС у кризових ситуаціях невоєнного характеру.*

У логічній послідовності реформування й розвитку структур безпеки та оборони України важливу позицію посідає вдосконалення інституційних механізмів забезпечення безпеки. В умовах сучасної глобальної нестабільності, яка породжує комплекс небезпек, загроз і викликів, упродовж наступних 5 — 10 років об'єктивно посилюється роль держави у справі їх виявлення, прогнозування та проведення відповідного комплексу оперативних і довгострокових заходів з їх запобігання, попередження та нейтралізації можливих негативних наслідків.

Найявні внутрішні загрози (вони й надалі залишатимуться визначальними для національної безпеки України) у поєднанні із зростанням імовірності переходу до «гарячої» фази заморожених конфліктів навколо України, проявів міжнародного тероризму, активізацією діяльності міжнародної організованої злочинності, неконтрольованим розповсюдженням звичай-

ної зброї та зброї масового ураження, торгівлею наркотиками тощо протягом 1991 — 2008 рр. становили найбільшу небезпеку для розвитку держави та суспільства, негативно впливали на стан регіональної і глобальної стабільності.

Водночас існуюча Воєнна організація держави, головним чином, спрямована на захист від зовнішніх загроз і не має дієвого механізму боротьби з новими небезпечними явищами, які виникають внаслідок світової глобалізації і можуть дестабілізувати ситуацію не тільки в окремій державі, а й в інших країнах світу. Конфлікти й насильство у сусідніх регіонах та державах створюють загрозу поширення через кордони разом із потоками біженців, зброї, наркотичних речовин, радикальних угруповань тощо. Таким чином, в Україні не тільки можуть загостритися старі або виникнути нові внутрішні конфлікти, а й сама держава може бути стихійно втягнута у збройне протистояння регіонального та глобального масштабів. Збройний конфлікт у південній Осетії (8 — 12.08.2008 р.) гостро поставив питання ефективності існуючого сектору безпеки.

Стосовно сучасних небезпек навіть така наддержава, як США, виявилася нездатною не тільки адекватно реагувати на внутрішні та зовнішні загрози, а й вибудувати свої відносини зі світом.

За цих умов виникає нагальна потреба у проведенні *вивіреної державної політики у сфері безпеки, яка спиралася б, з одного боку, на постійний моніторинг і комплексний аналіз деструктивних процесів в Україні та світі, прогнозування їхньої динаміки та нових загроз, з другого — на ефективну скоординовану дію у кризових та передкризових ситуаціях провідних державних інституцій — зовнішнь-ополітичних, силових, правоохоронних соціально-економічних, екологічних та з надзвичайних ситуацій.*

Світовий досвід розвитку цивілізованої державності вказує на пріоритетність вжиття цілеспрямованих заходів з упровадження системи підтримки державних рішень, найскладнішим елементом якої для України виявилось формування інформаційно-аналітичного середовища, орієнтованого на інтелектуальну підтримку процесів прийняття управлінських рішень стратегічного рівня.

На сьогодні змушені констатувати, що нерозвиненість інформаційної інфраструктури в Україні не дає змогу загалом ефективно впливати на розвиток суспільних процесів. Відсутність надійної системи статистики, фахових аналітичних структур в органах державного управління, розгалуженої системи поши-

рення нормативно-правової інформації призводить до неефективного функціонування системи управління. Внаслідок цього спостерігаються також серйозні провали в інформаційному відображенні конфліктних процесів, що чутливо підриває імідж влади та державного керівництва. Актуальним залишається й питання запобігання поширення через засоби масової інформації дезінформаційних матеріалів, а також відомостей, що дестабілізують обстановку.

Особливу актуальність ці чинники мають у контексті організації управління у кризових та надзвичайних ситуаціях внаслідок високої динамічності і природних та техногенних, і соціальних явищ. Складність завдання управління дедалі зростає, що пояснюється суспільно-політичною невизначеністю розвитку ситуації, зміною парадигми процесів управління соціально-економічною сферою (з директивних на ринкові), необхідністю прийняття державних рішень за браку достовірної інформації за умов надто суперечливих та недостовірних відомостей, що поширюють інформагенції та ЗМІ (за їхньої лібералізації в Україні). Зростання телекомунікаційної насиченості та інформаційно-ресурсної бази (інтерактивно доступні бази даних різних державних та недержавних структур) потребує активного розвитку методик, програмних та технічних засобів систем управління, насамперед, в інтересах підвищення оперативності прийняття рішень та ефективності контролю їхнього виконання, забезпечення стабільності управління державою загалом та окремих регіонів.

Вирішення питань подібної складності пов'язані і з необхідністю координації та інтеграції діяльності широкого кола не тільки науковців, спеціалістів у техногенно небезпечних галузях народного господарства, представників силових відомств, а й практичних аналітиків, гуманітаріїв (насамперед, соціологів, соціопсихологів та ін.), співробітників мас-медіа.

Ця робота має органічно вписуватися в єдину систему інформаційно-аналітичного забезпечення органів державної виконавчої влади, зокрема, бути скоординованою з діяльністю у рамках Єдиної державної системи запобігання і реагування на аварії, катастрофи та інші надзвичайні ситуації, будуватися на ефективній співпраці з відповідними відомчими інформаційно-аналітичними структурами (Служби безпеки України, МВС, Міноборони тощо).

Враховуючи вищезгадане та особливості державного будівництва в Україні, вважаємо, що така робота може ефективно здійснюватися

тільки наділеною відповідними повноваженнями широкопрофільною структурою — *Центром управління кризовими ситуаціями при Президентові України* (далі — Центр).

Основні функції Центру:

розробка уніфікованих концептуальних підходів до проблем державного антикризового управління в інтересах вчасного забезпечення вищого керівництва України адекватними вихідними даними та ефективними технологіями для прийняття рішень;

визначення чинників, що здатні призвести до виникнення кризових ситуацій в Україні (широкомасштабні дестабілізуючі впливи ззовні, міждержавні, міжнаціональні або міжконфесійні конфлікти, екологічні або природні катастрофи, невиважені соціально-економічні заходи, масовані деструктивні медіа-кампанії тощо);

розробка системи критичних обмежень, що передбачає встановлення порогів чутливості та вразливості «критичних» техногенних та суспільних систем;

формування законодавчих та адміністративних норм забезпечення боєготовності та скоординованості дій у кризових ситуаціях спеціальних сил і засобів забезпечення безпеки, виділених із складу ЗС, МВС, МНС, Прикордонних військ, СБУ;

моніторинг деструктивних процесів у світі, виявлення і прогнозування зовнішніх загроз національним інтересам у сфері безпеки, координація цієї роботи в межах силових структур та правоохоронних органів;

постійний моніторинг ситуації в Україні у найвразливіших сферах (енергопостачання; життєзабезпечення; галузі виробництва, що найбільшою мірою піддані структурній перебудові і зазнають соціальної напруженості; стосунки з сусідніми державами; екстремізм, радикалізм, тероризм тощо); моделювання і розробка на основі історичного та сучасного міжнародного досвіду стандартних сценаріїв розвитку надзвичайних ситуацій; вироблення спільних підходів до проблем надзвичайних ситуацій із спорідненими установами сусідніх держав тощо;

розробка, в разі необхідності, комплексу оперативних і довгострокових антикризових заходів; оперативне управління силами і засобами забезпечення безпеки в умовах кризових ситуацій;

розробка системи заходів для відновлення нормального функціонування об'єктів безпеки

в регіонах, що постраждали в результаті виникнення надзвичайної ситуації;

розробка заходів щодо забезпечення міжнародної та регіональної безпеки в межах міжнародних зобов'язань України;

прогнозування поведінки населення у надзвичайних ситуаціях, відпрацювання методик протидії негативному психоінформаційному впливу на масову свідомість, який може бути каталізатором розвитку деструктивних процесів у суспільстві;

розробка та впровадження (за умов кризового та конфліктогенного характеру розвитку ситуації у країні) системи конструктивної взаємодії із засобами масової інформації в інтересах формування довіри до рішень та дій органів влади щодо попередження, запобігання та подолання кризових ситуацій.

Керівництво Центром:

1. Загальне керівництво Центром здійснює Президент України, згідно з положеннями Конституції України (ст. 106 п.1; ст. 107), законами про оборону України тощо. У межах визначеної законом компетенції Президент України приймає оперативні рішення із забезпечення безпеки.

2. Організація оперативної діяльності Центру покладається на *оперативний штаб*. До його складу входять заступники Міністра оборони, МНС, МВС, заступник начальника Прикордонних військ, заступник голови СБУ. Начальник штабу призначається указом Президента України.

3. У межах своєї компетенції, на основі чинного законодавства, відповідно до рішень Президента України і постанов уряду України, оперативний штаб розробляє:

програми захисту життєво важливих інтересів об'єктів безпеки і забезпечує їхню реалізацію;

внутрішньовідомчі інструкції (положення) із забезпечення безпеки і подає їх на розгляд Ради безпеки України.

4. Провідною складовою Центру є аналітична (моніторингова) група, яка розробляє та реалізує адміністративні та організаційні заходи щодо координації інформаційної роботи відповідних підрозділів силових структур, здійснює власні аналітичні та прогнозні розробки з комплексних питань безпеки, готує пропозиції та альтернативні сценарії розвитку подій, здійснює інші заходи в межах інте-

лектуального забезпечення діяльності оперативного Штабу.

Сили і засоби забезпечення безпеки. Сили і засоби забезпечення безпеки створюються і розвиваються в Україні відповідно до рішень Верховної Ради України, указів Президента України, короткострокових і довгострокових програм забезпечення безпеки.

Сили забезпечення безпеки включають:

виділені військові підрозділи Збройних Сил, прикордонних і внутрішніх військ, структури Служби безпеки, органів внутрішніх справ, зовнішньої розвідки, МНС, Податкової інспекції, формування цивільної оборони (цивільного захисту);

органи забезпечення безпечного ведення робіт у промисловості, енергетиці, на транспорті;

служби безпеки засобів зв'язку й інформації, підрозділи митних і природоохоронних органів, органів охорони здоров'я населення й інших державних органів, що діють у сфері забезпечення безпеки на підставі законодавства;

мережу обміну оперативною інформацією між складовими Центру.

Реальне впровадження ідеї створення Центру потребуватиме проведення низки послідовних кроків. На першому етапі доцільно було б зосередитись на створенні *міжвідомчої аналітичної (моніторингової) групи*, яка забезпечила б відпрацювання методик інформаційно-аналітичної роботи в інтересах антикризового управління та процедури координації зусиль задіяних міністерств та відомств. Методологічне та організаційно-аналітичне забезпечення її діяльності може бути покладено на Національний інститут проблем міжнародної безпеки та Національний інститут стратегічних досліджень.

У подальшому, з накопиченням відповідного практичного досвіду щодо інформаційно-аналітичного забезпечення процесів прийняття рішень у сфері антикризового управління та добору відповідних керівних кадрів (з обов'язковим врахуванням інтелектуальних та антистресових можливостей кандидатів), створення Центру і відповідної правової бази його функціонування.

Питання законодавчого та адміністративного закріплення нової структури вирішувати вже після практичної «обкатки» структури у повному складі з розв'язання реальних завдань, яких на найближчу перспективу буде достатньо.

Висновки

1. Реалізація євроатлантичних прагнень України передбачає реформування сектору безпеки, що означає для України створення практично нової системи забезпечення національної безпеки країни. Головною проблемою такої системи є створення відповідної підсистеми управління сектором безпеки України.

2. Реформування сектору безпеки держави набуло незворотного характеру, але існує багато питань, які вимагають скоординованої державної політики.

3. У державі створено відповідну нормативно-правову базу реформування сектору безпеки, але її потрібно вдосконалювати згідно з новими сучасними реаліями розвитку геополітичної і воєнно-політичної обстановки навколо України.

Джерела

1. *Промова* Президента України Віктора Ющенка з нагоди Дня Незалежності України 24.08.08. Офіційна сторінка Президента України. — <http://www.president.gov.ua/news/11061.html>
2. *Указ* Президента України від 12.02.2007 року № 105/2007 «Про Стратегію національної безпеки України» // Офіційна сторінка Президен-

та України. — <http://www.president.gov.ua/documents/5728.html>

3. *Реформування* сектору безпеки України: Матеріали міжнародної конференції (Київ, 27 — 28 травня 2004 р.) / Національний інститут проблем міжнародної безпеки, Женевський центр демократичного контролю над збройними силами. За заг. ред. С. Пирожкова, Ф. Флурі. — К.: НІПМБ, DCAF. — 318 с.

4. *Актуальні проблеми* реформування сфери безпеки і оборони України: Матеріали міжнародної конференції (Київ, 11 — 12 травня 2005 р.) / Верховна Рада України, Міністерство оборони України, Женевський центр демократичного контролю над збройними силами, Національний інститут проблем міжнародної безпеки. За заг. ред. О. С. Бодрука. — К.: НІПМБ, DCAF. — 192 с.

5. *Реформування* сектору безпеки України: отриманий досвід: Матеріали міжнародної конференції Україна — НАТО (Київ, 18 травня 2006 р.) / Женев. центр демокр. контролю над збройн. силами, Рада нац. безпеки і оборони України, Орг. північноатл. договору. За заг. ред. О. С. Бодрука. — К.: НІПМБ, 2006. — С. 148.

6. *Актуальні питання* реформування та розвитку структур безпеки і оборони України. Вип. 22/ За заг. ред. В. П. Горбуліна. — К.: ДП НВЦ «Євроатлантикінформ», 2006. — 176 с.

7. *Семіков О.* Інтеграція у євроатлантичні структури — стратегічна мета України // Україна — НАТО. — 2007. — № 1-2. — С. 52 — 69.